

## DE ZUIVERENDE WERKING VAN GRUWEL EN SCHOONHEID

### Zuivering van Tom Lanoye

Tom Lanoyes roman *Zuivering* speelt zich af in een tijd van terreuraanslagen en vluchtelingenstromen. Het decor is een Vlaamse stad die Antwerpen zou kunnen zijn. Toch is het geen roman met terrorisme als onderwerp, geen analyse van de vluchtelingenproblematiek in België of een ontleding van onze huidige samenleving. Daarvoor blijven de feiten te vaag. “Wie zo nodig de exacte opeenvolging der escalerende geweldsdaden wil weten, moet ze zelf maar napluizen in de nieuws-overzichten [...]”, schrijft de verteller. Lanoye zou echter Lanoye niet zijn als er niet af en toe kritische toespelingen werden gemaakt op de Belgische actualiteit, bij monde van de verschillende personages. Maar een echt standpunt van de auteur wordt er niet in verkondigd.

Voor Lanoye heeft fictie niet de functie van een pamflet of van een journalistieke dan wel wetenschappelijke analyse van onze maatschappij. Hij vergelijkt zichzelf als auteur graag met de “seismograaf” die Louis Paul Boon was. Een schrijver-seismograaf registreert de tijdgeest in zijn werk. Hij legt de “verholen trillingen” in de menselijke ziel en de structuren in de samenleving bloot. De conclusies laat hij over aan de lezer. De auteur heeft niet alleen een voorliefde voor Boon, maar ook voor de eeuwenoude traditie van de tragedie. Daarin staan de lotgevallen van één personage centraal. De tragedie behandelt de grote thema’s vanuit microperspectief, op basis van het specifieke verhaal van een individu waaraan – hoe excentriek ook – iedereen zich kan spiegelen. Zo heeft Lanoye tevens de allures van een moderne Vlaamse Shakespeare. In dit drama, doorspekt met talige schoonheid en humor, weet hij de lezer te bespelen en te betrekken bij het lot van zijn fascinerende personages met als ultiem doel: de catharsis of zuivering. Dat is alvast een van de betekenissen die in de meerduidige romantitel vervat zit.

In *Zuivering* blikte eenzaam Gideon Rottier terug op zijn leven, waarin hij slechts één vriend heeft gekend. Zijn persoonlijke verhaal, dat zich afspeelt

*Zuivering bevat alle ingrediënten van een geslaagde tragedie die tot catharsis leidt*

tegen een achtergrond van gruwelijke en angstwekkende omstandigheden die hem dwingen tot irrationele beslissingen en handelingen, is een opeenstapeling van tragische ontwikkelingen met een catastrofale afloop. Gideon (Hebreeuws voor “de vernietiger”) zit in de “zuiveringsindustrie” – een andere link met de titel. Hij werkt bij Extreme Cleansing, een bedrijf dat instaat voor het schoonmaken van gebouwen in extreme omstandigheden, bijvoorbeeld na een brand, een overstroming, extreme verwaarlozing, zelfmoord... Op een dag komt de vluchteling Youssef in dienst bij het bedrijf. Wanneer hij net als Gideon een bijzondere liefde blijkt te koesteren voor taal en literatuur, neemt Gideon Youssef in huis. Het is het begin van een hechte vriendschap die een hoogtepunt bereikt wanneer Youssef Gideon uit een brand redt. Alles lijkt goed te gaan tot het moment dat Youssef beslist om zijn vrouw (Karima) en twee kinderen (Loubna en Rafiq) te laten overkomen. Hun komst brengt een hoop onheil met zich mee. De situatie ontspoord niet alleen binnenshuis, maar ook buitenshuis. Het land wordt geteisterd door een golf van terroristische aanslagen. Extreme Cleansing moet de ravage opruimen. Na een grote aanslag in het station is het hek helemaal van de dam: Youssef vertrekt, Karima wordt krankzinnig, Loubna fanatiek gelovig en Rafiq opstandig. Na de verdwijning van Youssef beschouwt Gideon het als zijn plicht tegenover zijn vriend om diens familie te beschermen. Hij faalt echter in zijn opdracht. De angst slaat toe bij Gideon, die meent dat de jongen aan het radicaliseren is, met een desastreuze uitkomst tot gevolg. “Ik opende de deur en werd bevestigd in mijn diepste vrees. [...] Oog in oog met de vrucht van mijn paranoia.”

Gideon maakt de balans op van zijn leven in de vorm van memoires die hij de lezer toevertrouwt in

de hoop eindelijk eens door iemand gehoord te worden. Hij deelt zijn inzichten met ons en probeert ons te doen begrijpen waarom hij handelde zoals hij gehandeld heeft. Aan de eindmeet laat hij de lezer vrij om te oordelen naar eigen goeddunken. Maar gaandeweg vraag je je af of het hier werkelijk gaat om een geloofwaardig relaas van de feiten, dan wel om een gewiekst pleidooi van Gideon om door de lezer gezuiverd te worden van alle schuld – nog een mogelijke interpretatie van de titel. Hoewel Gideon in zijn dagelijkse bestaan gebukt gaat onder een spraakgebrek, ontpopt hij zich in deze memoires namelijk als een getalenteerd redenaar die de lezer met bravoure weet te bespelen. Geen lezer is in staat om niet mee te leven met deze immer goedbedoelende man die wordt getroffen door zoveel onheil. De argwaan bij de lezer wordt nog aangewakkerd omdat Gideon gelijkaardige twijfels uit over zijn vriend Youssef. Hij omschrijft hem als “een benijdenswaardige raconteur”: “Dwangmatig verhalen vertellen vormt volgens boze tongen een auditief brandmerk. Het zou de geboren oplichter littekenen.” Tegelijkertijd verdedigt hij zijn vriend: “Youssef was een gekwetste romanticus, geen flessentrekker.” Om even later te besluiten met: “Tot slot valt het niet uit te sluiten dat ik Youssef ondanks alles heb onderschat en dat hij in mij van meet af aan een meegaand slachtoffer heeft gezien. Het zou betekenen dat hij van het begin af aan heeft gespeculeerd op mijn isolement en navenante naïviteit om mij alsnog te manipuleren waar ik bij stond.”

Die voortdurende weweling tussen goed en kwaad, oprechtheid en bedrog, vrouwen en wantrouwen, slachtoffer en dader, onschuld en schuld maakt *Zuivering* intrigerend. Deze roman gaat over de complexiteit van de mens en de moraliteit; over wat er gebeurt wanneer angst en overidentificatie met het slachtoffer zich meester maken van ons. “Het is de context die de monsters kweekt”, is een van de sleutelzinnen in het boek. Onder druk van de extreme omstandigheden worden de personages gedreven tot irrationele handelingen. Zelfs een

intellectuele, goedmenende, vredelievende, genereuze en gastvrije mens als Gideon – zo portretteert hij zichzelf toch – ontsnapt er niet aan.

Te midden van alle drama, geweld en gruwel schuilt gelukkig ook nog altijd een sprankel schoonheid. In deze roman wordt die vertegenwoordigd door een haantje dat per toeval in het stadstuintje van Gideon terechtkomt. “Zijn verenkleed was op de borst donkerpaars en bij de flanken antracietzwart. Naar de rug en de vleugels toe werden zijn veren okerbruin en bordeauxrood. Een kleurenpracht die deed denken aan gevallen bladeren in oktober, maar dan mat glimmend als onder een laagje oud vernis. Een topwerk van een anonieme meester.” Zoals de schoonheid verlichting brengt in het leven van Gideon, zo brengen ook de schoonheid van Lanoyes stijl en de – soms boertige – humoristische noten verlichting in dit donkere boek.

*Zuivering* bevat alle ingrediënten van een geslaagde tragedie die, naar de normen van Aristoteles, tot catharsis of zuivering moet leiden: de lezer confronteren met zijn diepste angsten om hem van deze zware gevoelens te bevrijden. Alle grote thema's komen aan bod: dood, liefde, vriendschap, twijfel, oorlog, waanzin, angst, jaloezie, wraak, eenzaamheid, mislukking... Een gedegen plot houdt alle elementen samen en drijft de lezer door de met cliffhangers aan elkaar gebreide hoofdstukken. Het hedendaagse kader en de setting zorgen voor de herkenbaarheid die nodig is om je in het verhaal te betrekken. Je zou kunnen tegenwerpen dat de dreigende omstandigheden (de terrorismegolf) onrealistisch worden uitvergroot, maar de situatie van de personages moet nu eenmaal theateraler zijn dan het werkelijke leven om haar louterende effect te hebben. Deze vorm van fictie moet ons wapenen tegen het werkelijke leven.

**MIEKE OPSTAELE**

TOM LANOYE, *Zuivering*, Prometheus, Amsterdam, 2017, 351 p.